

DİLÇİLİK

UOT 81 (091); 81 (092)

**“ŞEYX SƏFİ TƏZKİRƏSİ”NDƏ DİNİ –TƏSƏVVÜFİ ŞƏXS ADLARI
VƏ ONLARIN KONTEKSTUAL-ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

V.M.CƏFƏRZADƏ
AMEA-nın Dilçilik İnstitutu
vahidajafarzade@gmail.com

Məqalədə “Şeyx Səfi təzkirəsi”ndə adları çəkilən dini - təsəvvüfi şəxs adlarından, onların üslubi xüsusiyyətlərindən bəhs edilir. Təzkirənin antroponimik sistemi tarixi-lingvistik təhlil süzgəcindən keçirilir, tarixi şəxsiyyətlərin, sufi ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin adlarının yaranma xüsusiyyətləri, habelə bu adların struktur- semantik sistemi haqqında məlumat verilir.

Açar sözlər: *Şeyx Səfi təzkirəsi, şəxs adları, künyə, ləqəb, nəşəb, islam dini, sufi ədəbiyyatı*

XV-XVI yüzilliklərdə ədəbi dilimizin güclü inkişafı, xüsusilə də XVI əsrdə yaranan qüdrətli Səfəvilər dövlətinin ilkin çağlarında ana dilimizə olan qayğı və himayənin artması, türkcənin dövlət dili səviyyəsinə yüksəlməsi bədii tərcümə əsərlərinin də geniş yayılmasını şərtləndirmişdir (2,16).

M.Füzulinin “Qırx hədis” və “Hədiqətüs-süəda”, “Şühədanamə” və “Şeyx Səfi təzkirəsi” adlı tərcümə əsərləri də bu yüzilliklərə aiddir.

Orta əsr Azərbaycan bədii nəsr tərcümələri sırasında Məhəmməd bin Hüseyn Katibi Nişati tərəfindən tərcümə edilmiş “Şeyx Səfi təzkirəsi” xüsusi yer tutur. Əsər 1357-ci ildə Şeyx Səfiəddinin oğlu Şeyx Sədrəddinin tövsiyəsi ilə yazılmışdır. Tərcüməsi 1542-ci ildə tamamlanan və orijinal nüsxəsi “Səfvət-üs - səfa” adlanan bu əsərdən ilk dəfə mərhum dilçi prof. S.Əlizadə bəhs etmiş və onu şərti olaraq “Şeyx Səfi təzkirəsi” adı ilə elm aləminə tanıtmışdır. Dini məzmunlu bu əsər sadə və anlaşıqlı bir dildə yazılması, ümumxalq dilinə məxsus leksik və qrammatik xüsusiyyətləri əks etdirməsi baxımından diqqəti cəlb edir.

Əsərdə Səfəvilərin ulu babası Şeyx Səfiəddinin və müəllimi Şeyx Zəhidin kəramətlərindən bəhs edilir. Şeyx Səfiəddin görkəmli sufi alimi, Səfəviyyə təriqətinin banisi, Şah İsmayıl Xətəinin ulu babasıdır. “Şeyx Səfi təzkirəsi”ndə

Şeyx Səfiəddinin müəllimi və qayınatası Şeyx Zahidin sadə peşə adamlarına, ona inam gətirənlərə göstərdiyi möcüzələr peyğəmbərdən gətirilən hədislərlə əlaqəli şəkildə təqdim edilir.

Təzkiyədə daha çox nəzəri cəlb edən cəhətlərdən biri onun antroponimik sistemidir. Əsər dini məzmun daşdığı üçün buradakı şəxs adlarının böyük əksəriyyətini ərəb mənşəli antroponimik vahidlər təşkil edir. Burada “Quran”dan götürülmüş adlara geniş yer verilir, tarixi şəxsiyyətlərin, peyğəmbərlərin, İslam dini alimlərinin, müqəddəs şəxslərin, habelə səhabələrin, təsəvvüf şairlərinin adları çəkilir, onların hikmətli sözləri, İslam dini haqqında fikirləri şərh edilir.

Dini təsəvvürlərə görə, bəşəriyyətin ulu babası, ilk yaradılmış insan və ilk peyğəmbər Adəmdir. Adəm peyğəmbərin ləqəbi Səfiyullahdır (Allahın seçilməsi, Allahın səmimi dostu deməkdir): Şeytan çün Adəmin tinəti qaranlıqlığı gördü və Tanrı gəncinün həqiqəti kim, Adəmin pozulmuş vücudində var, görmədi, Adəmə (ə) münkir olub məlun oldu (1, 437).

Təzkiyədə tarixi-dini şəxslər həm birbaşa, müstəqim adları, həm də qeyri-müstəqim, məcazi mənə kəsb edən ləqəbləri ilə anılır. Bu baxımdan əsərdə İslam dininin əsasını qoymuş Məhəmməd peyğəmbər müqəddəs bir şəxs kimi həm öz əsil adı ilə, həm də yüksək əxlaqi keyfiyyətlərinə görə ona verilmiş müxtəlif ləqəblərlə xatırlanır. A.Qafurovun qeyd etdiyi kimi, Məhəmməd sözü “təriflənmiş”, “şöhrətli”, “Allaha layiq olan” mənaları ifadə edir. Peyğəmbərin adlarından biri də Əhməddir. Müqəddəs Qurana əsasən, İslam peyğəmbəri İncildə də bu adla yad edilmişdir. *Əhməd* sözünün mənası “artıq dərəcədə tərif edilən” və “sitayiş edilən” deməkdir. O Həzrətin (s) adlarından biri də Mahmuddur. Mahmud adı isə “tərifə layiq”, “sitayiş olunması” mənaları bildirir. Təzkiyədə göstərilir ki, Məhəmməd o kəsə deyirlər ki, onun kamal sifətləri olsun və ondan (s) qabaq kimsə bu ada yiyələnməmişdir: H.Məhəmmədin (s) süfrəsindən yeyiniz kim, “Mühəmməd mizanullah fi ərzihi” (Məhəmməd) (s) Yerdə Allahın tərəzisidir (1, 707).

VII əsrdən sonra, yəni ərəblərin işğalından sonra bütün Şərq xalqlarının antroponimiyasında olduğu kimi, Azərbaycan antroponimiyasında da ərəb ad sisteminin təsiri özünü göstərir. T.Hacıyev qeyd edir ki, onomastika, o cümlədən də antroponimlər xalqın tarixi ilə birbaşa bağlı olan faktları əks etdirir. İnsan adları xalqın tarixi inkişafının mərhələlərinə uyğun olaraq dəyişikliklərə uğrayır. Dinin yenilənməsi antroponimik sistemi də dəyişir. Türkdilli xalqlar İslam dinini qəbul etməklə ərəb ad sistemini mənimsəməyə başladılar (3, 62). Bir çox hallarda yuxarı təbəqəyə mənsub olan şəxslər də ərəblər kimi sadə insanlardan fərqlənmək üçün künyə ləqəb, nisbə və s. komponentlərdən təşkil olunmuş çoxkomponentli adlardan istifadə etmək ənənəsi formalaşdı.

Təzkiyədə də görkəmli alimlərin, şeyxlərin, müqəddəs şəxslərin adları daha çox künyə, ləqəb, nisbələri ilə birlikdə verilir:

Əbu Bəkr Nəssac - Bəkirin atası (künyə - atanın övlad adı ilə adlanması);
Əbu Yəzid - Yəzidin atası, İbn Abas - Abbasın oğlu (nəsəb - oğlun ata adı ilə adlanması); Nəcməddin - dinin ulduzu; Mihyəddin - dirildən, həyat verən din

(ləqəb - dini fəxri ad); Fəxrəddin İraqı, Əvhədəddin Kirmani (Şəxsin doğulduğu və yaşadığı yeri bildirir və s.

Təzkirədə adı hörmət və ehtiramla çəkilən müqəddəs şəxslərdən biri də Xızır peyğəmbərdir. Xızır peyğəmbərin adının mənası “yaşıl” deməkdir. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında bu ad dirilik suyu içmiş peyğəmbər, ölməzlik rəmzi kimi işlədilir. Xızır peyğəmbər çətin anlarda qəriblərin köməyinə yetişir və deyilənə görə, ayağını hara qoyarmış, ora yaşıllanarmış. Təzkirədə də bu şəxs adı həmin mənada işlənmişdir: Ta Xızır kimi həyatın suyu bir dəm içməz, Aşiqi - süxtənün könlünü təskin bilməz (1, 428).

M.Seyidov “Azərbaycan mifik təfəkkürünün qaynaqları” adlı əsərində yazır: “Xızır // Xızır həmişə İlyasla birgə xatırlanmışımı? Əlbəttə, yox. Vaxtilə Xızır // Xızır göy – göyərti, yaşıllıq haqqında bir çox türkdilli xalqlar arasında bəzi əfsanələr vardır. Bu əfsanələr müəyyən dərəcədə onu türkdilli xalqların əski əsatiri təfəkkürləri ilə bağlayır (4, 77).

“Azərbaycan şəxs adlarının izahlı lüğəti”ndə Xızır // Xızır “yaşıl, yaşıllıq; kömək edən, yardım göstərən” mənalarında izah edilmişdir (5, 153).

Təzkirədə Musa peyğəmbərin də adı çəkilir, onunla bağlı hadisələrə müəyyən yer verilir, Tur dağına getməsindən bəhs edilir. Musa sözü qədim yəhudi dilindəki Moşe formasının ərəb dilindəki fonetik variantıdır. Ad rus dilində Moisey şəklində işlədilir. Qədim yəhudi dilində Moşe sözü “sudan xilas olmuş” mənası ifadə edir: Və qəhr ilə cəlaləti təcəllisi eylə ki Həzrət Musanın (ə.s.). Turun dağına gəldi və cəmal ilə lütf təcəllisi eylə kim həzrət Məhəmməd (s.) meracda gördü ki, həm özi gördü və ondan xəbər verdi və səhəh hədislər bu mənada sabitdir (1, 424).

Əsərdə Xəlilullah (Allahın sevimlisi) ləqəbi ilə tanınmış İbrahim peyğəmbərin adı ilə bağlı məqamlar da müəyyən yer tutur: Amma İbrahim doğru yolu əldən qoymayıb əməlinin sözlərini bir çöpə saymadı və dinün yolunda sabitqədəm və şəriəti - müstəqimədə sabitqədəm idi (1, 211); Canun hicabı ortadan, ay can gidərgilən, Zira Xəlil oğlunu cananə qıldı zibh (1, 98). Qeyd etməliyik ki, Həcc ziyarətinin əsası da İbrahim peyğəmbərin zamanında qoyulmuşdur.

A.Qafurov “Lev və Kiparis” əsərində İbrahim sözünü “xalqların atası” mənasında göstərmişdir (6,38). Təzkirədə Məsih, Nuh peyğəmbərin də adları çəkilir, danışılan əhvalatlarla bağlı həmin peyğəmbərlərin həyatında baş verən hadisə və rəvayətlərə işarə olunur:

Zülali - ləlünə müştəqdurlar Xızır ilə İlyas, Ki, canun çeşməsində yüz tımən irfandırur mövcud. Neçə yüz min könül sərgəştədür heyvan suyu üçün, Bulay kim, ol ayağın toprağından bulalar məqsud (1, 521); Əlidür nuşdarusi könlünün, Dodağı qamu ağriğə şəfadur. Məsih ənfasi tək sözləri anun Təriqət ulularğə canfəzadır (1, 47); Qərqedən yoxdur hərasü mövcədən yox rəncü bim, Hər kim ol girdi gəmiyə, Nuh ilən olur səlim (1, 245).

Təzkirənin 4-cü fəslə sufi ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri Şeyx Sənai, Süləmi, Əbu Hamid Məhəmməd Qəzali, Cəlaləddin Rumi, Şeyx Fəri-

dəddin Əttar və başqalarının şeirlərindən verilən nümunələrin izahına həsr olunmuşdur.

Şeyx Sənai antroponimik birləşməsinin birinci komponenti olan “Şeyx” ərəb sözüdür, 1) qoca, pir; 2) bir qəbilənin başçısı; 3) pir başçısı kimi mənaları vardır. Burada Şeyx təriqət başçısı və hər hansı bir təriqətə mənsub olub orada ibadətlə məşğul olan adam mənası bildirir. “Sənai” də ərəb mənşəlidir, “dua, yaxşılığa danışma” mənasındadır. Yuxarıda qeyd etmişdik ki, ərəblərin ad sisteminə dini fəxri adlar da daxildir. Əsl adı Əbdülməcrid Məcdud bin Adəm olub, ləqəbi Sənaidir. Yəni Adəm oğlu Əbdül Məcrid Məcdud. Adın komponentlərindən birini təşkil edən Məcrid sözü Allahın adlarından biridir.

Əbdülməcrid “Məcridin qulu” deməkdir. Şeyx Sənai sufi poeziyasının ilk görkəmli nümayəndələrindən biri olmuş və əsərlərini fars dilində yazmışdır. O “Hədiqətül - həqiqət və əriətül - təriqət” adlı əsəri ilə məşhürdür. Sənai bu əsəri ilə Yaxın şərq ədəbiyyatı tarixində didaktik poema janrının əsasını qoymuşdur. Onun Xaqani və Nizami yaradıcılığına da güclü təsiri olmuşdur.

“Şeyx Səfi təzkirəsi”ndə Sənai poeziyasından nümunələr verilir və Şeyx Zahid öz fikrini şeir parçaları ilə təsdiqləyir:

Məkon dər cəsm - o - can mənzel ke, in dun əsto an vala,

Ğədəm zin hər do birun nəh, nə inca baş - o nə anca. Gözdə və canda oturma ki, bu, aşağı, o isə yuxarıdır, Ayağın bu ikisindən də kənara qoy, nə burada ol, nə də orada (1, 464).

Birinci rəşidi xəlifəsi Əbubəkrin nəslindən olduğu deyilən məşhur sufi şairi, “Məsnəviyi - mənəvi”nin müəllifi Mövlana Cəlaləddin Rumi 1207-ci ildə Bəlxədə doğulub. “Mövlana” din və elm adamlarına verilən ad olub “bizim ağa”, “bizim müəllim” deməkdir. “Cəlaləddin” adı “dinin cəlalı”, “cəlal” isə “böyüklük, ucalıq, alilik” mənasındadır. Atası Bəhaəddin Vələd dövrünün din adamı idi, ona fəxri “Alimlər sultanı” adı verilmişdi. Qədim bir məsələdə “Alimlər Türkünstanda doğulur, Bağdadda parlayır” deyilirdi. Cəlaləddin Ruminin taleyinə də belə yazılıbmış. Qisməti ona bütün dövrlərin ən böyük sufi alimlərindən olan Fəridəddin Əffar ilə görüşüb kamilləşmək imkanı verir. O, 21 divandan ibarət olan “Divani - kəbir” yaratmışdır. Əsərdə Şeyx Zahid Həzrəti Şeyx Mövlana Ruminin şeirlərindən nümunələr gətirir və eyni zamanda onu açıqlayıb, izahını verir: Zəmani-əz mən abestən cəhani, Zəmani çon cəhan xəlqi bezayəm (1, 441). (Bir zaman məndən bir dünya doğar, Bir zaman dünya kimi xalq doğaram); Həzrəti Şeyx (q.s.) buyurdu kim, könül iyəsinün könli Tanrının feyzindən kim, dəmbədəm ona enər, əsrardan boğarz olur və genə ondan müridlərin köülləri feyz alurlar və müridlərin köülləri dəxi ol feydzən boğaz olurlar.

Ruhülqüdüs əsraridən çünkim könül oldu boğaz, Bəs, köüllər Məryəmün qarnındadır İsayi - raz (1, 441).

XIII-XIV əsrlərdə Azərbaycanda panteist fəlsəfəni təbliğ edən təriqətlər arasında “Həllaciyyə” (Mənsur Həllacın görüşlərini təbliğ edən), “Əli - Allahi”, “Sührəvərdiyyə” (Şihabəddin Əbuhəfis Sührəvərdinin görüşlərini təbliğ

edən) və s. təriqətlər də mövcud idi. Həmin təriqətlərin arasında banisi Səfiəddin İshaq Ərdəbili olan qızılbaş təriqəti və onun ideologiyası xüsusi yer tuturdu. Bu ideologiya XIII-XVI əsrlərdə təşəkkül və təkamül dövrünü keçərək sonradan Səfəvi imperiyasının şiə təmayüllü hakim ideologiyasına çevrildi. Qızılbaş sufi ideologiyası tarixən dəyişərək XIII-XV əsrlərdə təbliğ etdiyi sufi fəlsəfəsinin ardıcıl pantezmindən, sosial zülmə son qoyan insan surətində Mehdinin Zühuru ideyalarından tam imtina etdi. XVI əsrdə Qızılbaş ideologiyasında sufi-liyin ancaq insanı təkmilləşdirən mistik əxlaq normaları, sufi və hürufi fəlsəfəsinin rəmzlərindən formal istifadə və mürşidə tabeçilik geniş təbliğ olunurdu (7, 42).

Təzkirədə Şeyx Zahid dili ilə sufi alimlərinin kəlamlarının, şairlərin şeirlərinin izahı və açıqlanması verilir. Əbu Hamid Məhəmməd Qəzaliyə xüsusi diqqət yetirilir. Əbu Hamid şairin künyəsidir, yəni “Hamidin atası” deməkdir. Məhəmməd şairin əsl adı, Qəzali isə ərəb ad sisteminə görə “nisbə” adlanır və şəxsin anadan olduğu, yaşadığı yerin adını bildirir (Tus şəhərində Qəzali adında kənd var. Qəzali də orada anadan olmuşdur). Onun İslam aləmində böyük şöhrət qazanan “Ehyayi - ülum” əsəri vardır.

“Şeyx Səfi təzkirəsi”ndə Qəzalinin bu əsərinə daha çox istinad edilir: “Ehyayü - ülum” kitabında yazılıdır kim, xələyiq igirmi firqədürlər, hər firqə özgə surət ilən. Çün dünyayə bir kimsə kimsəni adam surətində görmüş ola, qiyamətdə səba ilə heyvanlar sifətində görə, andan qaçarlar (1, 361). Təzkirədə digər məşhur islam alimlərinin dini- fəlsəfi görüşlərinin izahına da geniş yer verilir.

Əbu Abdullah Məhəmməd İbn İsmayıl İbn İbrahim İbn əl-Mugirə ibn Mərdəzbəhə əl-Sufi-Əl-Buxari, 810-cu ildə Buxarada doğulmuşdur. 869-cu ildə Səmərqənddə vəfat etmişdir. “Səhihi-Buxari” adlı məşhur hadis kitabının müəllifidir:

Sual etdilər bu hədisdən kim, “Səhihi-Buxari”dədür: Peyğəmbər (s.) demişdir: Elə bir saat olmayacaq, deyilməsin ki, yerdə-göydə Allah vardır, yəni qiyamət qopmaz, ta Yer in üstündə bir Allah deyən var ola, bu mənə necə olacaqdur: olamı ki, “Yerin üstündə bir Allah söyləyən olmaya? (1, 384).

Sədi Şirazi (əsl adı Müslihiddin İbn Abdulladır) orta əsrlər fars ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. Müşərrəf ibn Müslihəddin Abdulla “Sədi” təxəllüsünü Şiraz hakimi Atabəy Əbubəkr Səd ibn Zənginin adı ilə əlaqədar qəbul etmişdir: “Əfsəhül - mütəkəllimin” ləqəbi ilə məşhur olan Şeyx Əbu Məhəmməd Müslihəddin ibn Abdulla Sədi Şirazinin ən məşhur əsərləri “Bustan” və “Gülüstən”dir. Əfsəhül - mütəkəllim “daha fəsih, daha fəsahtli, aydın danışan” mənasındadır. Əbu Məhəmməd şairin künyəsi, Abdulla isə atasının adıdır. Təxəllüsü isə məlumdur.

Əsərin əvvəlində Səfiəddinin Şiraz şəhərinə gəlməsindən və onun məşhur fars şairi Sədi Şirazi ilə görüşməsindən bəhs edilir. İbn Bəzzazın yazdığına görə, Sədi Şirazi öz divanının bir nüsxəsini ona bağışlamaq istəyir, ancaq Səfiəddin ona bildirir ki, ona İbrahimin divanı gərəkdir: Və o gah - gah şair

Şeyx Sədiyi - Farsinün hüzurinə varub söhbət eylər idi (1, 71); Şeyx Sədi çün bu halı gördi, dedi: “Ey pir, çün bunları qəbul eyləməzsən, mənim əşar divanum ki, öz xəttim ilə yazmışam, qəbul eylə ki, yolda yoldaşun olsun” (1,73).

Bəyazidi Bistani 804-cü ildə Bistam şəhərində anadan olmuşdur. Künyəsi Əbu Yeziddir, adı Tayfur, atasının adı İsadır. Babası İslamiyəti qəbul etmiş olan bir Zərdüşti idi. “Bəyazid” tarixdə ilk dəfə “sərxoş Sufi” ləqəbi ilə tanınan alim olmuşdur.

Nəsrəddin Kübra təsəvvüfdə Kübraviyyə (Zəhəbiyyə) deyə bilinən yolun müşdidir. Adı Əhməd ibn Ömər, bin Məhəmməd, bin Abdullah əl – Hayveki olub, ləqəbi Əbül Cennaddır. Bu ləqəbi özünə, yuxuda Peyğəmbər tərəfindən verilmişdir. Nəcməddin, Şeyxül -İmam, Zahidül-Kəbir, Şeyxi -Xarəzm, Nəcməddin Kübra ləqəbləri ilə məşhur olmuşdur. 1145-ci ildə Xarəzmin Hayvek kəndində doğulmuşdur. Təzkirədə onun “Töhfəful - bərəqə” kitabının adı çəkilir: Şeyx Sədrəddin dedi kim, Səravlü Hafiz Mövlana Cəmaləddinin qardaşı hüzurunda rəvayət qıldı kim, ol çağ kim, Təbrizdə elmün təhsilinə məşğul idim, bir gün Şeyx Nəcməddin Kübranın (r.ə) “Töhfəful - bərəqə” kitabını mütaliə qılırdım (1, 177).

Şihabəddin Yəhya Sührəvərdi XII əsr Azərbaycan və İran filosofu, sufi İşraqilik fəlsəfə məktəbinin banisidir. Sührəvərdi eyni zamanda “Şeyxül - Məqtul” və Şeyxül - İsrəq” ləqəblərilə də tanınmışdır. AMEA-nın müxbir üzvü Z.C.Məmmədov Şəmsəddin Şəhrəzuri və Yaqut Həməviyə istinad edərək filosofun tam şəkildə adının Şihabəddin Əbülfütuh Yəhya ibn Əmirək Sührəvərdi olduğunu qeyd edir (8,12). Sührəvərdi nisbəsi filosofun Sührəvərdə mənsubluğunu bildirir. Sührəvərd Zəncan şəhəri yaxınlığında kiçik yerdir: Və o vqatumun çoxı dəxi Ərdəbilli Şeyx əxi Fərəcnün məzarında keçürürdüm ki, ol, Bağdadlı Şeyx Cüneydün şiasindən idi və həm böylə Ərdəbillü Rükün Mühyinin məzarında kim, ol Sührəvərdlü Şeyx Şihabəddinin şialərindən idi (1, 60).

“Şeyx Səfi təzkirəsi”ndə Məhəmməd peyğəmbərin səhabələrinin adları da ehtiramla yad edilir. Bunlardan biri də Əbu Hüreyrədir. Səhabə, peyğəmbərə (s.) iman edib, iman edərək onunla bərabər olan və müsəlman olaraq ölən adamdır.

Əsl adı Əbdüşşəm olan bu şəxs islamı qəbul etdikdən sonra Əbdürrəhman adını seçmişdir. Mənası “Rəhmanın qulu” deməkdir. Məhəmməd peyğəmbər (s.ə.s.) ona Hureyrə, yəni “pişik balası atası” ləqəbini vermişdir. Güclü hafizəyə malik olan bu şəxs çoxlu hədis bilirmiş. Məşhur hədis toplusu müəllifi İsmayıl Buxarinin yazdığına görə, iki yüz səhabə onun hadisələrini yığıb toplamışdır. Təzkirədə yazılır: Və eylə kim Səhihi - Buxarı”dədir: “Əbi Hüreyrə dedi: “Allahın fitri olaraq insanlara verdiyi dini heç vəchlə dəyişdirmək olmaz”.

Hənzəl ibn ər Rəbi əl - Əsədi də peyğəmbərin səhabəsi və katibi olmuşdur.

Bu antroponimik birləşmədə Hənzəl onun ləqəbidir; ərəb sözü olub “acı xiyar” mənasındadır: Eylə ki “Səhihi - Müslüm”ün kitabında var kim, Həzrət

Peyğəmbər (s.) buyurmuş Hənzələ ibn ər-Rəbi” əl - Əsədiyə: Kim Məni tutarsa və həmişə mənim yanında olarsa və Məni Zikr edərsə, mələklər onları yataqlarında da, yolda gedərkən də müşayiət edər, lakin ya Hənzələ saatda üç dəfə (1, 418)

Huzza qəbiləsindən olan səhabə Umeyr ibn Abdiamr hər iki əli ilə işləməyi bacarırdı. Buna görə də onu Zülyədeyn (iki əlli) deyirdilər: Əsəs Mövlana Məcdəddin dedi: “Həzrət Rəsulullahun (s.) ikindü namazında, haşa, səhi oldı və əvvəlki təşəhhüdə salam verdi və çün səhabələrdən Zülyədeyn adlu xəbər verdi və təhqiq qıldı, qalxub namaz təmam əda qılıb və səhv səcdəsin qıldı. Əcəb ki, həzrət Şeyx əvvəlki namazı bəğənməyüb yenidən namaz qıldı? (1, 407).

“Şeyx Səfi təzkirəsi”ndə bəzi qısaltmalar verilmişdir ki, bunlar Allaha, peyğəmbərlərə, səhabələrə və bəzi müqəddəs şəxslərə edilən dualardır. Adları çəkildə və ya yazılarda söylənilir, qarşısında yazılır.

(C.C.): Cəllə cəlülühü: Allahın adı xatırlandığı zaman hörmət və təzim üçün deyilər. Ona məxsusdur. (Onun əzəməti böyükdür).

(s.ə.v.): Səllallahü əleyhi və alihi və səlləm: “Peyğəmbər əfəndimizə salat və səlam olsun” deməkdir. Peyğəmbərimizə məxsus bir duadır.

(r.a.): Radiallahu anhu: “Allah ondan razı olsun” mənasını verir.

(k.g.) Kuddise sirrini: “Allah onun sirrini müqəddəs etsin”. Vəlilər üçün deyilir.

(ə.s.): Əleyhis - səlam: Salam olsun onun üzərinə Peyğəmbərlərə məxsusdur.

Əsərdəki “Həzrət” kəlməsi isə “ucaltma” mənasında işlədilir. Bu söz peyğəmbərlərə səhabələrə, mələklərə, vəli insanlara aid edilə bilər.

“Şeyx Səfi təzkirəsi”ndə dini-təsəvvüfi şəxs adlarının izahı, onların hərtərəfli tədqiqi Azərbaycan dilinin tarixi ilə bağlı müəyyən problemlərin həlli, Azərbaycan şəxs adları ilə bağlı aparılacaq tədqiqatlar üçün olduqca faydalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Şeyx Səfi təzkirəsi (“Səfvətüş-səfa”nın XVI əsr türk tərcüməsi). Bakı: Nurlan, 2010, 932 s.
2. Nağısoylı. XVI əsr Azərbaycan tərcümə abidəsi “Şühədənəmə”. Bakı: Nurlan, 2003.
3. T. Hacıyev. Azərbaycan ədəbi dil tarixi. Bakı: ADU, 1976.
4. M.Seyidov. Azərbaycan mifik təfəkkürünün qaynaqları. Bakı: Yazıcı, 1983.
5. A.Paşayev, A. Bəşirova. Azərbaycan şəxs adlarının izahlı lüğəti. Bakı: Mütərcim, 2011.
6. А.Гафуров. “Лев и Кипарис”. М.: Наука, 1971.
7. Heyət. Təsəvvüf tarixi. Bakı: BİU, 2011.
8. Z.Məmmədov. Şihabəddin Yəhya Sührəvərdi. Bakı: Elm, 1991.

СУФИЙСКИЕ ЛИЧНЫЕ ИМЕНА И ИХ КОНТЕКСТУАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ В «ТЕЗКИРЕ ШЕЙХ САФИ»

В.М.ДЖАФАРЗАДЕ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются религиозно-суфийские личные имена и их стилистические особенности в «Тезкире Шейх Сафи». В тезкире приводятся примеры из произведений исторических личностей, выдающихся представителей суфийской литературы, т.е поэтов, ученых, философов, а также раскрывается значение антропонимических слово-сочетаний.

Ключевые слова: ономастика, антропоним, личные имена, псевдоним, исламская религия, суфийская литература, поэт, тезкире

SUFISTIC PERSONAL NAMES AND THEIR CONTEXTUAL-STYLISTIC PECULIARITIES IN THE WORK “SHEIKH SAFI’S TEZKIRE”

V.M.JAFARZADEH

SUMMARY

The article studies soufistic personal names and their stylistic peculiarities in “Sheikh Safi’s Tezkire”. The tezkire includes presents examples from the works of historical personalities and the prominent representatives of soufistic literature, i.e poets, scientists, philosophers and reveals the meanings of anthroponimic word-combinations.

Key words: onomastics, anthroponym, personal names, pseudonym, Islamic religion, souphistic literature, poet, tezkire